

Терещук В.І.*

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО–КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ

В статтє речь идет о процессах трансформации государственной власти под влиянием информационно-коммуникационных технологий. Исследование основано на 4-х измерениях власти по К. Дойчу: вес власти, сфера власти, предел власти, возможности власти.

Ключевые слова: государственная власть, информационно-коммуникационные технологии, средства массовой информации, безопасность

У статті мова йде про процеси трансформації державної влади під впливом інформаційно-комунікаційних технологій. Дослідження засноване на 4-х вимірах влади за К. Дойчем: вага влади, сфера влади, межа влади, можливості влади.

Ключові слова: державна влада, інформаційно-комунікаційні технології, засоби масової інформації, безпека

The article deals with the processes of transformation of state power under the influence of advanced information and communication technologies. The research is based on K. Deutsch's four dimensions of power: weight of power, domain of power, range of power, scope of power.

Key words: state power, information and communication technologies, mass media, security

Актуальність проблеми дослідження. Аналізуючи історичні процеси формування та трансформації механізмів, інструментів і методів здійснення державної влади, а також засобів контролю забезпечення стабільності політичних систем, можна відмітити високу роль інформаційно–комунікаційних технологій в цих процесах. Це особливо стало помітним на тлі бурхливого розвитку та поширення інформаційно–комунікаційних технологій в останні десятиліття. Відбувається поступове зміщення акцентів із «жорстких», заснованих на примусі технологій забезпечення стабільності державної влади на «м'які» технології, засновані на привабливості та кооптуванні. Таким чином, актуальною видається потреба в аналізі історичних передумов трансформації державної влади та інструментів, що використовуються для її забезпечення, контролю й розширення, а також в аналізі факторів, які безпосередньо впливають на ці процеси.

Відповідно, метою дослідження є виявлення ролі інформаційно–комунікаційних технологій у процесах трансформації державної влади.

* кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Університету економіки та права «КРОК»

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми влади, її сутності, форм та методів здійснення, розглядали такі зарубіжні вчені, як К. Дойч, С. Клегг, Дж. Най, Б. Рассел, Д. Рон, Дж. Скотт, Е. Уїлсон та ін.; такі вітчизняні вчені та дослідники, як М. А. Бойчук, Н. Г. Діденко, О. С. Каневський, М. Г. Каращук, В. А. Коляденко, А. В. Слободянюк та ін.

В даному дослідженні ми будемо спиратись на широке трактування інформаційно-комунікаційних технологій як будь-яких технологій, що забезпечують збір, збереження, обробку, вивід та розповсюдження інформації.

Для проведення аналізу впливу інформаційно-комунікаційних технологій на державну владу ми скористаємось квадриадою аспектів (вимірів) влади, запропонованих німецьким соціологом та політологом Карлом Дойчем, до якої входять «вага», «домен», «діапазон» та «можливості» влади. Вага влади визначається впливом носія влади на певний процес, це міра, до якої він може зміни ймовірність результатів цього процесу. Вага влади може полягати у здатності актора спричинити щось, або, що є більш простим завданням, у здатності не допустити щоб щось відбулось. Саме поняття «вага влади», як зазначає К. Дойч, є найбільш близьким до інтуїтивного розуміння сутності влади. Домен влади — це множина осіб, чия ймовірна поведінка суттєво змінюється при застосуванні влади. Він визначається числом та місцезнаходженням осіб, які залежні від влади та підкоряються їй. Діапазон влади — це набір засобів контролю, від найпривабливішої нагороди (привілеїв) до найсуворішого покарання, які носій влади може дарувати (заподіяти) особам, що входять до його домену влади. Враховуючи розмаїтість осіб в домені влади, діапазон влади над кожною конкретною особою може бути різним. Можливості влади — це набір або сукупність всіх окремих видів або класів поведінки, відносин і справ, на які ця влада може ефективно впливати. Можливості влади залежать, по-перше, від частки видів поведінки кожної конкретної особи, яка входить до домену цієї влади, відносно всіх видів діяльності, які особа може здійснювати, та, по-друге, від загальної кількості видів діяльності особи [1, с.24–34]. Таким чином, вага влади полягає у можливості утримання власного домену влади з використанням засобів контролю з наявного діапазону, які також визначають фактичні можливості влади.

Аналізуючи історичні аспекти впливу інформаційно-комунікаційних технологій на різні аспекти державної влади, можна виділити такі основні тенденції.

По-перше, має місце трансформація діапазону влади: якщо ще донедавна перевага надавалась «жорстким» методам контролю (примусу та покаранню), то нині акцент зміщується у бік «м'яких» методів (привабливості та заохочення). Як наслідок, відбувається певна трансформація сутності домену влади держави — якщо початково він розумівся як сукупність людей, які підпорядковуються владі (в контексті традиційного сприйняття державної влади таке трактування було цілком адекватним, адже мова йшла про владу, засновану перш за все на примусі), то нині, на нашу думку, домен влади доречніше розглядати як сукупність людей, які погоджуються підпорядковуватись даній владі (підкреслено автором).

По-друге, в стратегіях утримання домену державної влади, починаючи з прадавніх часів і дотепер, чільне місце займає піднесення особи правителя. Якщо в стародавні часи використовувались такі методи, як сакралізація особи правителя та пропаганда, то нині активно використовуються методи публік релішнз та маніпулятивні методики. Ця трансформація обумовлена насамперед розширенням доступності інформації та зростанням рівня освіченості населення (наприклад, поширені в різних стародавніх цивілізаціях традиції наділення правителя статусом бога чи чогось подібного в сучасних умовах виглядали б безглуздо), а також зміною типів політичних режимів (вочевидь, наслідний монарх із до-

вічною владою знаходився в інших «відносинах» з доменом влади, аніж політик, якому потрібно боротись за голоси виборців).

По-третє, починаючи з XIX століття, з появою телеграфу, телефону, радіо, держави, в першу чергу територіально великі (зокрема, колоніальні), одержали інструменти більш ефективного управління своїми територіями. Як відзначав відомий канадський дослідник Гарольд Інніс у своїй класичній праці «Імперія та комунікація», в організації управління великими територіями комунікації відіграють життєво важливу роль. Ефективність управління великими територіями дуже вагомою мірою залежить від ефективності комунікації [2, с.5–6]. Вочевидь, вага державної влади на периферії значною мірою залежить від можливостей оперативно реагувати на події, що там відбуваються, та вчасно виявляти будь-які небезпечні відцентрові процеси. І саме зазначені технології уможливили передачу повідомлень фактично в режимі реального часу. Поява Інтернету з його мультимедійними можливостями лише підсилила ці переваги завдяки можливості проведення он-лайн конференцій, нарад, практично миттєвого поширення будь-яких інформаційних матеріалів.

По-четверте, по мірі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій відбувалась зміна форми контролю над можливостями державної влади в сенсі доступу до інформації (знань). Якщо в стародавні часи (дописемні та писемні) реалізовувався механізм монополії обмеженого кола людей на знання (доступ до освіти, включаючи писемність, мали лише обрані), то вже поява книгодрукування призвела до суттєвого прориву у доступності знань. Вважається, що Ренесанс та його вплив на суспільство залежали не стільки від генія його представників, скільки від доступності інформації. Розповсюдження та зростання впливу Реформації були б неможливі без книгодрукування (наприклад, лише між 1517 та 1520 рр. тираж книг Мартіна Лютера досяг 300 тис.) [3, с.240]. Це потребувало запровадження певних механізмів контролю за розповсюдженням друкованої продукції (запроваджувались патенти на право видавати газети, в католицькій Європі — Індекс заборонених книг і т.п. форми цензури). Створення та поширення радіо- та телевізійного мовлення, а також Інтернету призвели ще до більшого зменшення ваги державної влади в сенсі можливості контролювання інформаційних потоків. Якщо ж говорити про потоки іноземного походження, то дієвих механізмів їх контролю в демократичних країнах фактично так і не вироблено (тоді як більш автаркічні країни на кшталт Китаю досить ефективно реалізують обмежувальну модель доступу до інформації, у т.ч. й з Інтернету).

Говорячи про сучасний період розвитку ІКТ та їх вплив на різні аспекти державної влади, можна виділити такі основні проблемні моменти.

По-перше, процеси глобалізації інформаційних ресурсів призвели до виникнення проблеми появи в національному інформаційному просторі держави невідконтрольних їй інформаційних потоків як внутрішнього, так і іноземного походження. В першу чергу мова йде про супутникове телебачення та мережу Інтернет, які давно же стали невід'ємною частиною медіапростору всіх розвинених країн, і водночас такою складовою, на яку не поширюється юрисдикція держави (за виключенням тих їх сегментів — телеканалів та веб-сайтів, власниками яких є резиденти даної держави). Це є прямою загрозою інформаційному суверенітету держави, зокрема, це зменшує вагу її влади (результати впливу на масову свідомість стають менш контрольованими).

По-друге, починаючи з другої половини XX століття, контроль на розвитком ІКТ все більше й більше переходить у комерційну (себто приватну) сферу. Зокрема, американський дослідник Мануел Кастельс, відзначаючи організаційні та інституційні зміни структури масової комунікації в останні два десятиліття, виділив такі основні її аспекти:

- широка комерціалізація засобів масової інформації в більшості країн світу;
- глобалізація та концентрація медіа-бізнесу через утворення конгломератів та мереж;
 - сегментація, спеціалізація та диверсифікація ринків ЗМІ, з акцентом на культурну ідентифікацію аудиторії;
 - формування мультимедійних бізнес-груп, які охоплюють всі форми комунікації, включаючи Інтернет;
 - підвищення рівня ділового зближення телекомунікаційних компаній, комп'ютерних компаній, інтернет-компаній і медіа-компаній [4, с.56].

Зазначена тенденція призводить до концентрації засобів для передачі, обробки і накопичення інформації під контролем приватних компаній, що, як наслідок, певною мірою зменшує вагу державної влади.

По-третє, завдяки інтернет-технологіям у рядових громадян з'явилась можливість створювати і розміщувати в Інтернеті інформаційні матеріали в обхід традиційних методів контролю. Вочевидь, це зменшило можливості державної влади, позаяк зменшилась частка контрольованих видів діяльності осіб, що належать домену влади держави.

По-четверте, тотальна комп'ютеризація і дигіталізація даних, у т.ч. й особистих (відомості про транзакції коштів та здійснювані покупки, медичні картки та приписи ліків, приватне листування в комп'ютерних мережах тощо) надали державі (і не лише їй) нові засоби контролю за громадянами, в даному випадку вже розширюючи можливості влади.

Отже, підсумовуючи, можна зробити такі висновки:

Говорячи про історичні етапи розвитку ІКТ та їх впливу на державну владу, можна виділити такі основні моменти: 1) в діапазоні державної влади (засобах контролю над доменом) відбувається поступове, але неухильне заміщення «жорстких» засобів «м'якими», що в свою чергу призводить до трансформації самої сутності домену державної влади: від сукупності людей, які підпорядковуються владі, до сукупності людей, які погоджуються підпорядковуватись даній владі; 2) в стратегіях утримання домену державної влади починаючи з прадавніх часів і дотепер чільне місце займає піднесення особи правителя, причому технології сакралізація особи правителя та пропаганда в умовах демократичної виборчої системи замінюються на PR-технології та маніпулятивні технології; 3) інформаційно-комунікаційні винаходи XIX століття (телеграф, телефон, радіо) вивели на новий рівень ефективність державного управління, в першу чергу в сенсі управління великими територіями, адже саме вони вперше уможливили комунікації на великі відстані в режимі реального часу; 4) по мірі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій відбувалась зміна форми контролю над можливостями державної влади в сенсі доступу до інформації (знань): від жорсткої монополії обмеженого кола людей на знання (на дописемному та писемному етапах розвитку цивілізації) через обмежувальні (цензурні) форми контролю (друкувальний етап) до відсутності дієвих демократичних засобів контролю (інтернетівський етап).

Щодо сучасного періоду розвитку ІКТ та їх вплив на різні аспекти державної влади, можна виділити такі основні тенденції: 1) відбувається зменшення ваги державної влади, оскільки результати впливу на масову свідомість стають менш контрольованими (основні причини — поява в національному інформаційному просторі держави невідконтрольованих інформаційних потоків та концентрація засобів для передачі, обробки і накопичення інформації в руках приватних компаній); 2) змінюється структура можливостей державної влади в сенсі контрольованих державою видів діяльності осіб, що належать до її домену влади - з одного боку, у громадян завдяки інтернет-технологіям з'явилась

можливість створювати і розміщувати інформаційні матеріали в обхід традиційних методів контролю, що зменшило можливості влади, але з іншого, всезагальна комп'ютеризація та дигіталізація даних, у т.ч. й особистих, надали державі нові засоби контролю за громадянами, в даному випадку вже розширюючи можливості влади.

Таким чином, найбільшою мірою з чотирьох аспектів державної влади новітні ІКТ вплинули на вагу влади (в бік зменшення), можливості влади (в сенсі зміни структури цих можливостей) та діапазон влади (в засобах контролю над доменом відбувається поступове, але неухильне заміщення «жорстких» засобів «м'якими»), залишивши практично незмінним домен влади (кількість підпорядкованих влади осіб).

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу інформаційно-комунікаційних технологій на можливості та засоби розширення домену влади.

Література

1. Deutsch K. *The Analysis of International Relations* / Karl W. Deutsch. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1968. — 214 p.
2. Innis H. A. *Empire and Communications* / Harold A. Innis. — Victoria, BC: Press Porcépic, 1986. — 184 p.
3. Robertson D. S. *The Information Revolution* / Douglas S. Robertson // *Communications Research*. — 1990. — Vol. 17, № 2. — P. 235–254.
4. Castells M. *Communication Power* / Manuel Castells. — N.Y.: Oxford University Press, 2009. — 571 p.